

HÄLLRISTNINGSDOKUMENTATION

vid Kärja, Gryt och Näringsberg

i Västerhaninge s:n, Södermanland

Skålgropsblocket Raä Västerhaninge 391:1 vid Näringsberg. Foto S-G Broström.

Upprättad 2018 av Roger Wikell, Sven-Gunnar Broström och Kenneth Ihrestam

Inventering i södra Västerhaninge

I södra delen av Västerhaninge socken finns ett bördigt bäcken med flera byar: Ekeby, Utlida, Gryt, Gansta, Kullsta, Näringsberg, Sotinge, Fällbrunna, Söderby samt Öst- och Västnora. Alla med anor från vendel- och vikingatid. Gravfält intill byarna vittnar om en gammal bygd. Kulturlandskapet är dock mycket äldre än så. På flera av höjderna runt den breda dalgången vilar rösen och stensättningar. Dessa dateras till brons- och äldre järnålder. En havsvik fyllde för 3000 år sedan upp stora delar av den vida dalen. Här bildades tack vare landhöjningen god åkermark och stora strandängar. En tidigt känd förekomst av skålgropar vid Kärja, nära Ekeby, visar att här borde det finnas en klassisk bronsåldersmiljö med många skålgropar.

Lokalen med skålgropar vid Kärja, Västerhaninge 125:2, kom tidigt att rikta vårt intresse till södra Västerhaninge socken. Vid Kärja finns flera gravar i krönlägen och fin boplatssmiljö. Här har även så kallade löpare och enkla skafthålsyxor påträffats. Likaså framstod koncentrationen av gravrösen och stensättningar vid Näringsberg som ett mycket intressant område. Här påträffades vid våra inventeringar – i vårt projekt ”Södermanlands hällristningar” – under tidigt 1980-tal ett par förekomster med älvkvarnar.

Under senare år har vi bedrivit en intensiv revideringsinventering på Södertörn. Gamla miljöer har besökts på nytt. Syftet har varit att få en så komplett bild som möjligt. Givetvis lyckas vi inte finna alla skålgropar. Fler finns kvar att upptäcka där ute. Men vår systematiskt genomförda inventering bör ändå ge en god fingervisning om karaktären på bestånden av hällristningar inom de inventerade områdena. Vårt att nämnas i källkritiskt hänseende är att vi har blivit bättre på att inventera. Vi har dessutom bättre verktyg med oss som piasavaborste, spade och fyllhammare jämfört med de första årens enkla petpinne och rotbortse. Goda verktyg krävs för att kunna rå på den ofta tjocka mossan och torv som täcker hällarna. I början av 1980-talet var fortfarande hällarna täckta av hårt sittande lav. Nu är denna lav ersatt av mossan. När man lyfter eller borstar bort mossan är berget rent. Tunna skålgropar blir då synliga, vilket den hårda skorplaven tidigare hade dolt. Detta i korthet nämnt som en bakgrund till vårt arbete och de goda resultaten.

Tidigare har vi rapporterat en insats vid Kärja (Wikell, Broström & Ihrestam 2015). I denna rapport redovisas nyfynd från främst Näringsberg men även Gryt – och Kärja. Den nya förekomsten i Kärja är funnen efter vår ovan nämnda insats, vilket visar att återbesök lönar sig. Det rör sig om Nyfynd 24 (Västerhaninge 725) i tabellen nedan. Ytan påträffades i ett annat arkeologiskt ärende av undertecknade. I Näringsbergs hade vi tre målsättningar: 1. Utföra ny dokumentation av Västerhaninge 391:1 och 392, kända förekomster i stenblock som vi tidigare funnit. 2. Leta efter en förekomst vi fann under tidigt 1980-tal men som av olika skäl aldrig vart registrerad. 3. Ny letning i hela miljön.

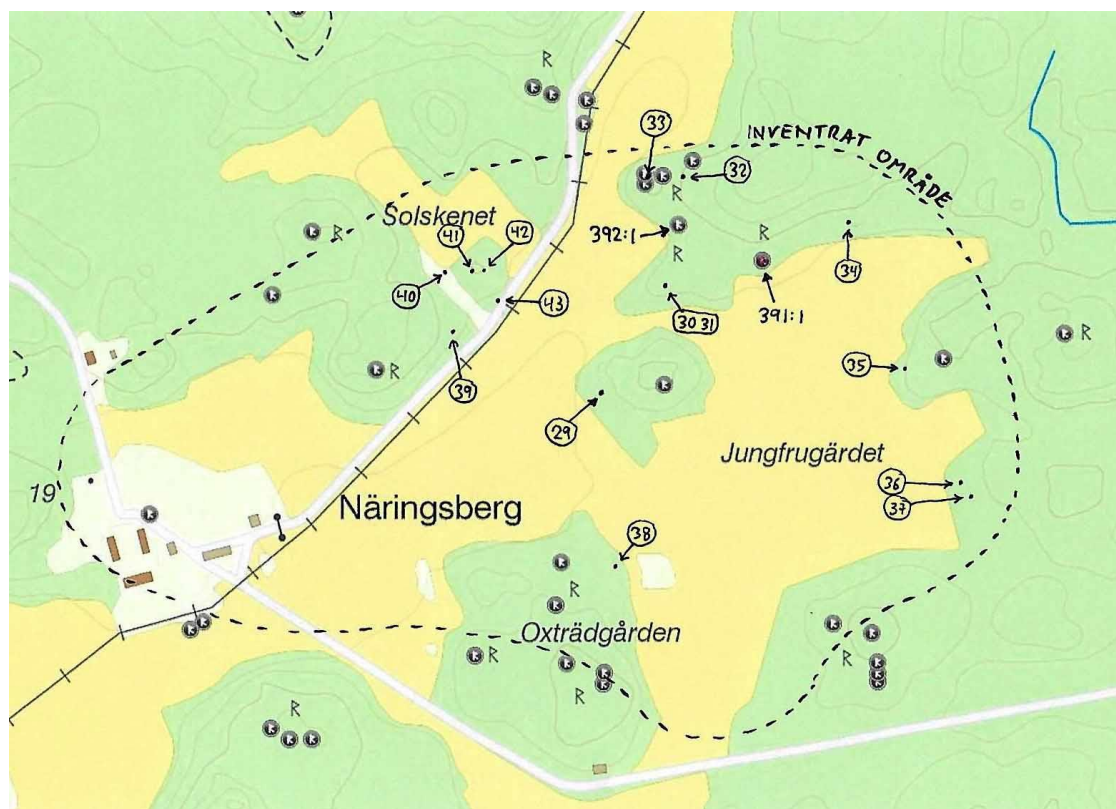
Resultatet är mycket gott. Måluppfyllelsen är tillfredsställande. Mål nummer 1 resulterade i att Västerhaninge 391:1 kunde ökas på med 10 skålgropar och en ränna. 2. Vi återfann fyndet från tidigt 1980-tal, se nyfynd 32. Slutligen angående nyletning är resultatet mycket gott. Vi fann 14 nya ytor i Näringsberg. Dessa innehåller sammanlagt 38 skålgropar. I området finns en huvudlokal Västerhaninge 391:1 med flera satelliter runt omkring. Ett mönster vi har skrivit om tidigare.

Vid vår förnyade inventering har en ny miljö med skålgropar upptäckts vid Gryt, som ligger mellan Kärja och Näringsberg. Denna grupp av älvkvarnsförekomster var okänd på 1980-talet. Besök och återbesök i Gryt (först Wikell, Broström & Ihrestam 2015 och så denna rapport) visar att även här följer spridningen av skålgropar det mönster vi ser i Näringsberg och annorstädes. Vid Gryt är fyra ytor (Nyfynd 25, 26, 27 och 28 = Raä Västerhaninge 725, 713 och 714) nu kända med 12 skålgropar. Anmärkningsvärd är Nyfynd 25 (Västerhaninge 725) som har 1 ringfigur med två skålgropar som tillsammans med Nyfynd 26 (7 skålgropar) bildar ett fornlämningsnummer. Den markanta och höga hällen framstår som en huvudhäll i den östvästliga dalgången mellan Gryt och Gansta.

Den stora dalgången i södra Västerhaninge socken uppvisar ett klassiskt bronsålderslandskap så som vi möter det i så många andra bygder i östra Södermanland. Järnåldersbygden har gamla anor. Anmärkningsvärt är ett antal ytor med skålgropar som ligger nära gravar i Kärja och Näringsberg. Gravgropar äga ett särskilt intresse och vi har all anledning att återkomma till dessa i ett senare sammanhang.

Södertörn i december 2018

Roger Wikell, Sven-Gunnar Broström och Kenneth Ihrestam

INVENTERINGSKARTA ÖVER NÄRINGSBERG
Förekomsterna vid Gryt och Kärja redovisas inte på kartan.

Referenser

Broström, S-G. 2009. Bronsålderns bildvärld knackad i sten. I: Hugget i sten för evigheten. Nyköping. S. 73–89.

Broström, S.G. & Ihrestam, K. 2010. Hällristningar i Stockholms län – forskningshistorik, aktuell status och framtida arbete. Bronsålder i Stockholms län – aktuell forskning. Stockholm. S. 11–19.

Broström, S.G, Ihrestam, K. & Wikell, R. Hällristningar i Södermanlands kalkberg. I Goldhahn, J (red.). Gropar och monument. En vänbok till Dag Widholm. Kalmar. S. 305–322.

Wikell, R., Broström, S-G. & Ihrestam, K. 2015. Nyupptäckta hällristningar i Tungelsta. Rapport över dokumentation av hällristningar omkring Tungelsta samhälle m m, Västerhaninge socken, Södermanland. Botarkrapport 2015–16.

Wikell, R. 2008. Heliga hällar – Älvkvarnars landskap. Religionshistoria II. Religionshistoriska avdelningen, Stockholms universitet. Stockholm.

Wikell, R. 1988. Bronsålder i Haninge. En modell för rumslig och social struktur. Uppsats i fördjupningskurs i arkeologi vid Stockholms universitet. Stockholm.

Wikell, R. 1987. Bronsålder i Haninge. Ekonomi och bebyggelsemönster med utgångspunkter från älvkvarnsförekomster. Uppsats i påbyggnadskurs i Arkeologi, särskilt nordeuropeisk vid Stockholms universitet. Stockholm.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Beställare: *Privatinventering – Södermanlands hällristningar*

Arbetstid: *2018*

Fältarbete: *R, Wikell, S-G, Broström, K, Ihrestam*

Databearbetning: *K, Ihrestam*

Rapport: *R, Wikell, S-G, Broström*

SÖDERMANLANDS HÄLLRISTNINGAR

Västerhaninge socken

Inventeringen utförd av Roger Wikell med bidrag av Sven-Gunnar Broström och Kenneth Ihrestam
Dokumenterade 2018 tillsammans med Sven-Gunnar Broström och Kenneth Ihrestam

Gryt- Kärja

RAÄ-nr	Beskrivning av förekomsten	Terräng	Orientering
Nyfynd 24 (Raä Västerhaninge 725)	Hällristning bestående av <u>1 skålgrop</u> 5 cm i diameter och 1 cm djup. Belägen på hållspets mot söder.	Skogsmark, kraftledningsgata. Mitt under kraftledning 3 meter söder om grav Västerhaninge 125:1. N = 6552422 E = 674898	
Nyfynd 25 (Raä Västerhaninge 725)	Hällristningsområde 11 x 3 m (NNO – SSV) bestående av följande två förekomster: A = Hällristning 1,4 x 0,6 m (VNV – OSO) bestående av <u>1 ringfigur</u> och <u>2 skålgropar</u> . <i>Ringfiguren</i> är 20 cm i diameter och fragmentarisk. <i>Skålgroparna</i> är 4 – 5 cm i diameter och 0,5 cm djupa. Vittrade. Belägen på hållkrön.	Hagmark med hållar. Krön av högsta hållpartiet. N = 6551694 E = 675460	
Nyfynd 26	B = Hällristning 2,9 x 2,1 m (NO – SV) bestående av <u>7 skålgropar</u> 4 – 8 cm i diameter och 0,5 – 2 cm djupa. Belägen på hållens V-sluttning och hållkant mot söder.	7,2 meter söder om A.	
Nyfynd 27 (Raä Västerhaninge 713)	Hällristning 1,3 x 0,1 m (SO – NV) bestående av <u>2 skålgropar</u> 5 – 6 cm i diameter och 1 – 1,5 cm djupa. Belägen på flackt hållkrön.	Hagmark med hållar. 9 meter VNV om nyfynd 26 N = 6551692 E = 675451	
Nyfynd 28 (Raä Västerhaninge 714)	Hällristning bestående av <u>1 skålgrop</u> 10 cm i diameter och 2,5 cm djup. Vittrad. Belägen på norrsluttning av håll.	Hagmark med hållar. N = 6551727 E = 675454	

Näringsberg

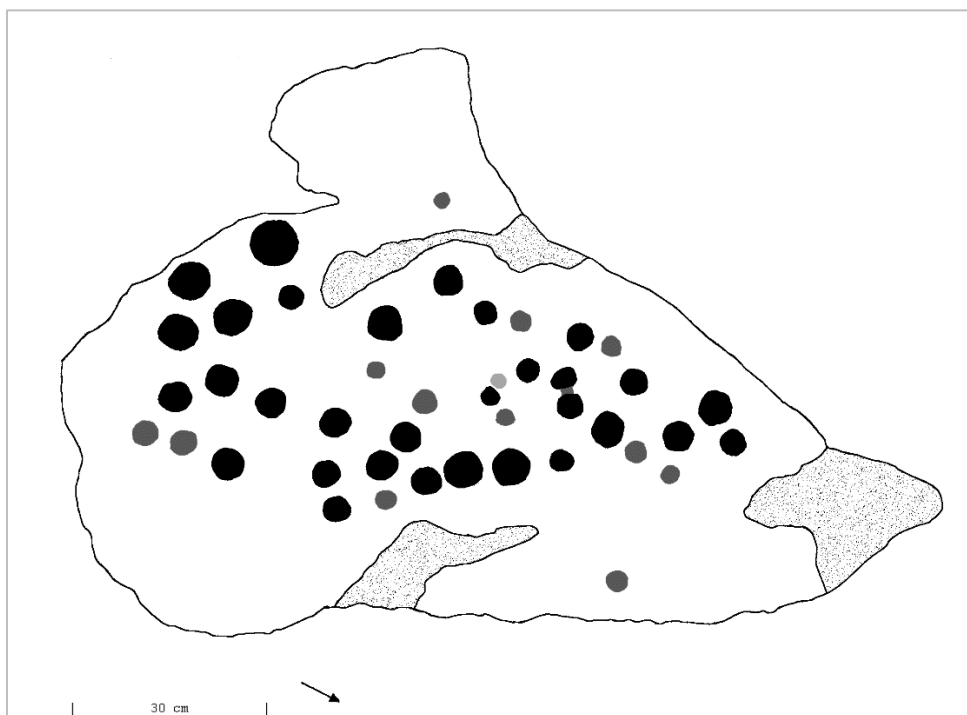
RAÄ-nr	Beskrivning av förekomsten	Terräng	Orientering
391:1 ommätt	Hällristning i block 1,9 x 1,3 x 0,5 m bestående av <u>1 ränna och 43 skålgropar</u> . <i>Rännan</i> är 1 cm lång och sammanbinder två skålgropar. <i>Skålgroparna</i> är 3 – 7 cm i diameter och 0,5 – 2 cm djupa. Belägna på blockets plana ovansida.	Hagmark N = 6551908 E = 677164	
392 ommätt	Hällristning i block 3,3 x 2,3 x 1,6 m bestående av <u>3 skålgropar</u> 3 – 6 cm i diameter och 0,5 – 1,5 cm djupa. Belägen på blockets toppyta.	Hagmark, åkerkant. N = 6551935 E = 677073	
Nyfynd 29 (Raä Västerhaninge 716)	Hällristning bestående av <u>1 skålgrop</u> 5 cm i diameter och 1 cm djup. Belägen på övre delen av västsluttande häll.	Större åkerholme, hagmark. N = 6551783 E = 677005	
(Båda Raä Västerhaninge 718) Nyfynd 30 Nyfynd 31	Hällristningsområde 2 x 1 meter (Ö – V) bestående av följande två förekomster: A/ = Hällristning 0,5 x 0,1 m (N – S) bestående av <u>2 skålgropar</u> 4 – 5 cm i diameter och 0,5 cm djupa. Belägen på krön av häll. B/ = Hällristning bestående av <u>1 skålgrop</u> 5 cm i diameter och 1 cm djup. Belägen på hällens västsluttning.	Hagmark N = 6551889 E = 677073 2,0 meter VSV om A.	
Nyfynd 32 (Raä Västerhaninge 719)	Hällristning i block 1,0 x 0,8 x 0,3 m bestående av <u>1 skålgrop</u> 5 cm i diameter och 1 cm djup. Belägen på blockets plana ovansida.	Skogsmark 6 meter sydväst om stensättning Västerhaninge 309:3. N = 6551988 E = 677080	
Nyfynd 33 (Raä Västerhaninge 724)	Hällristning bestående av <u>1 skålgrop</u> 3 cm i diameter och 0,5 cm djup. Belägen på flackt hällkrön.	Skogsmark 3 meter nordväst om stensättning Västerhaninge 309:1. N = 6551990 E = 677044	
Nyfynd 34 (Raä Västerhaninge 726)	Hällristning bestående av <u>1 skålgrop</u> 4 cm i diameter och 1 cm djup. Belägen på hällkant mot sydväst.	Skogsmark, brant sydsluttning. N = 6551953 E = 677243	

Näringsberg

RAÄ-nr	Beskrivning av förekomsten	Terräng	Orientering
Nyfynd 35 (Raä Västerhaninge 722)	Hällristning 0,5 x 0,1 m (N – S) bestående av <u>3 skålgropar</u> 4 – 5 cm i diameter och 0,5 - 1 cm djupa. Belägen på västsluttande håll.	Hagmark N = 6551794 E = 677302	
Nyfynd 36 (Raä Västerhaninge 724)	Hällristning 0,2 x 0,1 m (Ö - V) bestående av <u>2 skålgropar</u> 4 – 7 cm i diameter och 0,5 – 1 cm djupa. Belägen på krön av hållrygg.	Hagmark N = 6551685 E = 677359	
Nyfynd 37 (Raä Västerhaninge 711)	Hällristning 0,6 x 0,3 m (NNV – SSO) bestående av <u>17 skålgropar</u> 3 – 5 cm i diameter och 0,5 cm djupa. 9 skålgropar är belägna på rad. Belägen på krön av låg hållrygg.	Hagmark 10 meter sydost om nyfynd 36 N = 6551672 E = 677366	
Nyfynd 38 (Raä Västerhaninge 712)	Hällristning bestående av <u>1 skålgrop</u> 7 cm i diameter och 2 cm djup. Belägen på övre delen av stor nordostsluttande håll.	Hagmark 7 meter sydväst om åker. N = 6551609 E = 677020	
Nyfynd 39 (Raä Västerhaninge 715)	Hällristning 1,6 x 0,1 m (SV – NO) bestående av <u>3 skålgropar</u> 3 – 6 cm i diameter och 0,5 – 1 cm djupa. Belägen på plant hållkrön.	Skogsmark N = 6551842 E = 676857	
Nyfynd 40 (Raä Västerhaninge 717)	Hällristning bestående av <u>1 skålgrop</u> 4 cm i diameter och 0,5 cm djup. Belägen på krön av håll.	Ängsmark N = 6551901 E = 676853	
Nyfynd 41 (Raä Västerhaninge 720)	Hällristning 0,4 x 0,1 m (NO - SV) bestående av <u>2 skålgropar</u> 4 – 8 cm i diameter och 0,5 – 2 cm djupa. Belägen på södra kanten av bergskrön.	Hagmark, krön av åkerholme. N = 6551899 E = 676878	
Nyfynd 42 (Raä Västerhaninge 721)	Hällristning bestående av <u>1 skålgrop</u> 4 cm i diameter och 0,5 cm djup. Belägen vid hållkant mot söder.	Hagmark, åkerholme. N = 6551904 E = 676887	
Nyfynd 43 (Raä Västerhaninge 727)	Hällristning i block 6,8 x 4,8 x 2,3 m bestående av <u>2 skålgropar</u> 5 cm i diameter och 0,5 cm djupa. Belägen intill blockets östra kant.	Hagmark 4 meter väster om väg N = 6551867 E = 676910	

SÖDERMANLANDS HÄLLRISTNINGAR

Hällristning Raä Västerhaninge 391:1 vid Näringsberg.

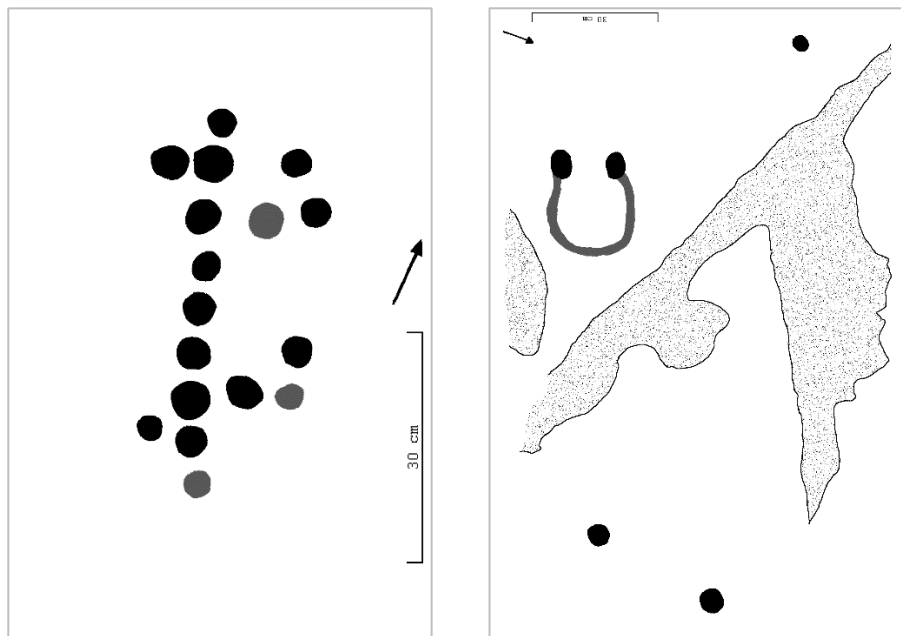
TOLKNING OCH KALKERING BROSTRÖM / IHRESTAM.

SKÅLGROPSBLOCK Raä Västerhaninge 391:1. Foto Sven-Gunnar Broström.

SÖDERMANLANDS HÄLLRISTNINGAR

Hällristning Raä Västerhaninge 711 och 725 vid Näringsberg respektive Gryt.

TOLKNING OCH KALKERING BROSTRÖM / IHRESTAM.

Hällristning Raä Västerhaninge 711 foto från sydost av S-G Broström.